

DERVİŞ PAŞAZÂDE NUMAN BEY'İN ÂYÂNLIK VE TERSÂNECİLİK FAALİYETLERİ

CAFER ÇİFTÇİ*

Giriş

Derviş Paşa sülâlesi, 18. yüzyıldan itibaren İnegöl kazasında ve Hudâvendigâr sancağında güç kazanmaya başlayan ve kısa sürede bölgenin askerî, malî ve idarî faaliyetlerini yönlendiren bir âyân ailesidir¹. Sülâleye adını veren İnegöllü Derviş Mehmed Paşa, 1704 senesinde Hudâvendigâr sancakbeyliğine, 1715 senesinde Kayseri sancağı ile Bender muhafızlığına tayin edilmiş bir şahıstır. 1718 senesinde ikinci defa Hudâvendigâr sancağı mutasarrıflığı görevine getirilmiştir. Sicill-i Osmanî adlı esere göre, Derviş Paşa bu görevde iken 1719 senesinde Bursa'da vefat etmiştir². Ancak tespit edilen iki arşiv belgesi 1719 ve 1720 senesinde Derviş Paşa'nın hala hayatta olduğunu göstermektedir. Belgelerden bir tanesi 28 Ekim 1719³ (14 Zilhicce 1131) tarihlidir ve Derviş Mehmed Paşa'nın Bursa'da yol kesen eşkıyadan dört kişinin idamı sonrasında kesilmiş başlarının İstanbul'a gönderildiğini devlete resmi yazı ile bildirmiş olduğunu açıklamaktadır⁴. Diğer belge 6 Kasım 1720 tarihlidir (5 Muharrem 1133) ve Hudâvendigâr sancağı mutasarrıflığı görevinin arpalık olarak, Derviş Mehmed Paşa'da kalmasını emretmektedir⁵.

Derviş Mehmed Paşa'dan sonra onun oğulları ve torunlarının, uzun bir dönem Bursa ve İnegöl merkez olmak üzere civar bölgede idarecilik yaptıklarını, eldeki kayıtlardan tespit etmek mümkündür. Ancak kayıtlarda bu şahısların

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, BURSA – cafer1@uludag.edu.tr

¹ Âyânlık hakkında yapılan araştırmaları gösteren iki eser için bakınız; Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 320-321; Yuzo Nagata, *Tarihte Âyânlar, Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s.1-7.

² Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, Cilt II, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308, s. 332.

³ Hicri tarihleri miladi tarihlere çevirmede, Türk Tarih Kurumu'nun web sayfasında sunduğu Tarih Çevirme Kılavuzu kullanılmıştır.

⁴ BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), C. ZB. (Cevdet Tasnifi, Zabtîye) nr. 2526 / 14.Z.1131.

⁵ BOA, C.DH. (Cevdet Tasnifi, Dahiliye) nr. 6893 / 5.M.1133.

isimleri zikredilirken baş kısmında Derviş Paşazâde ifadesinin bulunması ve baba adlarının yazılmamış olması, ilgili şahısların Derviş Paşa'nın oğlu veya hangi oğluna ait torunu olduğunun tespiti konusunda güçlük çıkarmaktadır. Tüm bu güçlüğü rağmen Derviş Mehmed Paşa'nın tespit edilen oğullarından bir tanesi Zeynel Abidin Bey'dir. 1727 yılında Hudâvendigâr sancağında temin olunacak ordu levazımının yük hayvanları ile toplatılmasında görevli olan Zeynel Abidin Bey⁶, 1736 yılında Hudâvendigâr sancakbeyi görevindedir ve 1738'de vefat etmiştir. Derviş Paşa soyundan gelen diğer şahıslar ise; Halil Bey, Osman Bey, Ömer Bey, Esad Bey, Derviş Mehmed Bey, Abdülgaffâr Bey, Ahmed Bey ve İnegöllü Numan Bey adlı kişilerdir. Arşiv kayıtlarında geçen bilgilere göre, bu şahısların hepsi Hudâvendigâr sancağının âyânları olarak mütesellimlik ve kapıcıbaşılık başta olmak üzere, vergi toplama, eşkıya yakalama, devletin ihtiyaç duyduğu kereste, hayvan ve ipe ürünlerini halktan temin etme ve seferlere katılma gibi muhtelif işlerde görevlendirilmişler⁷, zaman zaman da devlete karşı geldiklerinden cezalandırılmışlardır.

Derviş Paşa'nın soyundan gelen Numan Bey, İnegöl'ün Kulaca köyünde doğmuş, kısa sürede sülâlenin en önemli şahsiyetlerinden biri haline gelerek kapıcıbaşılık, mîrimîrânlık, tersâne eminliği ve kale inşaatlarında bina eminliği gibi önemli vazifelere getirilmiştir. Bu çalışmada, bugüne kadar hakkında pek bilgi üretilmemiş olan Derviş Paşazâde Numan Bey'in, bir âyân olarak devlete yaptığı hizmetler, başka âyânlarla yaşadığı mücadeleler ve hepsinden önemlisi III. Selim döneminde Osmanlı donanmasının yenilenmesi organizasyonunda bir tersâne emini olarak faaliyetleri konusunda veriler sunulmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, kaynakların da yetersizliği sebebiyle, Numan Bey'in hayatını tüm yönleri ile açıklama gayretinde olmayıp, onun yaptığı faaliyetler ile; âyânlık, Hudâvendigâr sancağı tarihi ve Gemlik'teki tersânenin işlevi hususunda bir kısım orijinal bilgileri ortaya koymayı hedeflemektedir.

⁶ BOA, İE.ADL. (*İbnü'l-Emin Tasnifi, Adliye*) nr. 688 / 18.L.1139.

⁷ BOA, C.AS. (*Cevdet Tasnifi, Askeriye*) nr. 46621 / 9.R.1185; C. ZB. nr. 2992 / 29.M.1190; C.AS. nr. 29235 / 17.Ra.1191. Ayrıca âyânların görevleri hakkında bakınız. Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri, 1730-1839", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt VIII-XII, Sayı 14-23, 1970-1974, s.58-61; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Âyân", *İslâm Ansiklopedisi*, 2. Cilt, 5. Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, ss.40-42; Mehmet Zeki Pakalın, "Âyan", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, ss.120-122; Bekir Sıtkı Baykal, "Âyanlık Müessesesinin Düzeni Hakkında Belgeler", *Belgeler*, Cilt 1, Sayı 2, 1965, ss. 221-225; Vera. P. Mutafcieva, "XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi", Çev: Bayram Kodaman, *Tarih Dergisi*, 31, 1978, ss. 163-182.

Bir Âyân Olarak Numan Bey'in Askerî Hizmetleri

Arşiv belgelerinde Numan Bey'e ait ilk veriler, İnegöl ve civarında güç kazanmış bir âyân olarak onun devlet düzenine aykırı faaliyetleri ile ilgilidir. 1782 senesinde İnegöl'ün önde gelen bir grup uleması Anadolu valisine bir yazı ile başvurarak, Numan Bey'le birlikte hareket eden Şemseddin Bey ve Ahmed Bey'in voyvodalık iddiasıyla bölge halkına kötü davrandıklarını, mallarını ve canlarını tehdit ettiklerini ve zulümler yaptıklarını bildirmişlerdir. Bu durum başkente iletdikten sonra bu şahısların yaptıkları işlere son verilmesi ferman olunmuşsa da, kendileri emre itaat etmeyerek zulümlerini artırmışlar, halkı kışkırtarak, İnegöl mahkemesini dahi yanlarındaki eşkıyalarla birlikte basmışlardır. Sonunda İnegöl ahalisinin isteği ve Anadolu valisinin başkente yazdıkları ile; Numan Bey, Şemseddin Bey ve Ahmed Bey'in başka yere sürülerek cezalandırılma kararı alınmıştır. Ancak Numan Bey'in bölgedeki gücünün devam ettiği, bu olaydan üç yıl sonraya kayıtlı 1785 tarihli bir başka belgeden anlaşılmaktadır. Bu belge ahlında İnegöl-Bursa civarındaki âyânların rekabetini de gözler önüne sermektedir: İnegöllü Derviş Paşazâde Numan Bey, Bursalı Esad Bey ve Cizyedârzâde Ahmed Efendi, aralarındaki nefret nedeniyle birbirlerinin aleyhinde adamlar kiralamışlar ve bu adamları şikâyetçi olarak İstanbul'a göndermişlerdir. Ancak bu durum devletçe tespit edildiğinden, şikâyetçi şahısların müracaatlarının dikkate alınmaması kararı alınmıştır⁸. Âyânlar arasında ortaya çıkan bu restleşmelerden şüphesiz en çok bölge halkı zarar görmüştür.

Başlangıçta devlet düzenine aykırı davranışlarda bulunan Numan Bey'in, pek çok âyân örneğinde olduğu gibi bir süre sonra devlet hizmetinde görevlendirildiği görülmektedir. 12 Haziran 1790 (29 Ramazan 1204) tarihli Numan Bey'e gönderilen hükümlerle; kendisinin Yenişehir, Bursa, Pazarköy ve civardaki kazalardan toplayacağı süvari askerleriyle, sefere çıkacak orduya katılması emredilmektedir⁹. Belirtilen sefer organizasyonu, 1787-1792 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Kırım, Basarebya ve Belgrad topraklarındaki hâkimiyet mücadelesi için Rusya ve Avusturya ile yaptığı savaşın içinde yer almaktadır. Numan Bey bu ilk ciddi sınavında, Osmanlı Devleti'nin Silistre eyâletinde yer alan Tutrakan mevkiinde görevlendirilmiştir. Tutrakan mevki Karadeniz'den itibaren Köstence, Mecidiye, Boğazköy, Silistre, Rusçuk hattı üzerinde yer alan Osmanlı'nın kuvvetli müdafaa mevzilerinden biridir. 17 Haziran 1790 (4 Şevval 1204) tarihli belgede, Tutrakan'a gitmek üzere görevlendirilen Numan Bey'in 150 süvariyle orduya katılacağı, onun dışında Germiyanzâde ifadesiyle şöhr

⁸ BOA, C.ADL. (Cevdet Tasnifi, Adliye) nr. 4585 / 5.L.1199.

⁹ BOA, C.AS. nr. 43335 / 29.N.1204.

bulmuş bir başka âyânın 82 süvariyle ve Keşan âyânlarından Paşacık Ataullah Ağa'nın ise 80 süvariyle sefere iştirak edeceği belirtilmektedir. Süvari sayılarını gösteren bu belge, sefere katılacak âyânlar ve askerlerine yiyecek ve erzak verilmesi için dergâh-ı muallâ (saray) gediklilerinden Tutrakan nüzul emini Ömer'e hüküm olarak gönderilmiştir¹⁰. Numan Bey bu muharebelerde mertlik ve kahramanlık gösterdiğinden hassa silahşoru pâyesini almış ve 1791 senesinde Gemlik'te Osmanlı donanması için kalyon inşa ettirilmesi amacıyla tersâne emini olarak göreve getirilmiştir. 1791 yılında bir kalyon ve 1794 yılında bir firkateyn inşasını tamamlayan tersâne emini Numan Bey'e, gösterdiği hizmet sebebiyle kaptan-ı derya Küçük Hüseyin Paşa'nın tavsiyesi doğrultusunda, 16 Ağustos 1794 (19 Muharrem 1209) tarihinde dergâh-ı âli kapıcıbaşılığı rütbesi verilmiştir¹¹.

Numan Bey'in tersâncelik alanında yaptığı hizmetler ile yükselmesi sırasında, Osmanlı yönetimi Rumeli'deki âyânlarla ilgili büyük sıkıntı içerisindeydi. Osmanlı Devleti, Küçük Kaynarca Antlaşması ile kaybettiği bir kısım toprakları geri almak amacıyla, 1787-1792 yılları arasında Avusturya ve Rusya ile büyük bir savaşa girmiştir. Devlet yönetimi bu savaşta, çarpışmaların çoğunu Tuna boyundaki âyân savaş ağaları vasıtasıyla yürütmüştür¹². Ancak bu süreçte cephe gerisinde kalan ve daha alt seviyelerde yer alan âyânlar, buldukları bölgelerde hızla gücü yeniden paylaşma mücadelesine girmişlerdir. 1792 yılında seferin bitmesi sonrasında ise, askerlerin terhisleri ile âyânlar arası mücadeleler ciddi anlamda başlamıştır¹³. Ayrıca 1793 yılında III. Selim'in Nizâm-ı Cedid hareketini başlatması ve âyânların bu hareketi kendilerine karşı yapılmış olarak algılamaları, olayları daha da büyütüştür¹⁴. Osmanlı ordusunun geri dönüşü esnasında Kırcalı, Hasköy ve civar yerlerdeki âyânların başıboş bıraktıkları kuvvetlerden, Dağlı eşkiyası adı ile bilinen yağmacı gruplar ortaya çıkmıştır. Küçük âyânların liderliğinde ayaklanma çıkaran Dağlı eşkiyasına karşı Osmanlı Devleti, Rumeli ve Anadolu'daki sadakati sürdüren diğer âyânlardan yardım istemek zorunda

¹⁰ BOA, C.AS. nr. 36284 / 4.L.1204.

¹¹ BOA, C.DH. nr. 1344 / 19.M.1209. 18. yüzyılın başından itibaren kapıcıbaşı görevi bir makam olduğu kadar bir rütbe olarak, özellikle âyânlara verilmeye başlanmıştır. Bakınız. Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 37.

¹² Deena R. Sadat, "Rumeli Ayanları: The Eighteenth Century", *Journal of Modern History*, Volume 44, No. 3, 1972, s. 359.

¹³ Bruce McGowan, "Âyanlar Çağı, 1699-1812", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1600-1914*, Editör: H. İnalcık - D. Quataert, Cilt 2, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s.789.

¹⁴ Özcan Mert, "Âyan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 197.

kalmıştır¹⁵. Bu mücadeleler içerisinde görülen ve Dağlı eşkıyasının en meşhurlarından olan Pazvandoğlu (Pasbanoğlu) Osman'ın hüküm sürdüğü yerlerin ele geçirilmesi ve yakalanmasında, Alemdar Mustafa Paşa ve Küçük Hüseyin Paşa gibi önemli şahıslar görevlendirilmiştir. 1797 yılında Alemdar Mustafa Paşa'nın, Pazvandoğlu Osman'a ait kalabalık bir orduyu az sayıdaki askeriyile püskürtüp Rusçuk'u kurtarması, onun şöhret kazanmasının en önemli basamağı olmuştur¹⁶. 1798 yılında ise Küçük Hüseyin Paşa aynı başarıyı sergileyememiş, maiyetindeki ordu ile Pazvandoğlu Osman'ın elinde tuttuğu Vidin'i ele geçirmek için görevlendirildiği seferde başarısız olmuştur¹⁷.

1797-1807 yılları arası Rumeli eyâletlerinde âyânların yaptıkları bu isyanlar, 17. yüzyılın başlarında Anadolu'da görülen Celali isyanları kadar ağır tahribata yol açmıştır. İşte Rumeli'deki bu karışıklıların başladığı süreçte, Numan Bey'in Gemlik tersânesinde 59,5 zirâ¹⁸ (45,1 metre) uzunluğunda bir kalyonun yapım işinden sorumlu olduğu, 5 Temmuz 1796 (29 Zilhicce 1210) tarihli belgeye göre aynı zamanda Edirne'ye kendine bağlı askerler ile gitmek üzere de görevlendirildiği görülmektedir. Numan Bey bu göreve kapısı halkı dışında 500 süvari askeri ile iştirak etmektedir. Ayrıca Numan Bey'in yanı sıra, Çanakka- le'de kalyon inşa eden İznikli Osman Bey'in de 150 süvari ile Edirne'ye görevlendirildiği görülmektedir¹⁹. Bu görevden bir süre sonra, 24 Şubat 1798 (8 Ramazan 1212) tarihli diğer belgeye göre, Numan Bey'in kaptan-ı derya vezir Hüseyin Paşa'nın maiyetinde tekrar Edirne'ye görevlendirildiği görülmektedir. Edirne bostancıbaşı Mustafa ile, Edirne âyânı ve nüzul emini Hacı Ahmed'e gönderilen hükümle, Numan Paşa'nın Edirne'ye süvari askerleri ile vardığında, kendisine ve askerlerine ihtiyaçları olan arpanın ve diğer erzakın verilmesi emredilmektedir²⁰. 16 Mart 1798 (28 Ramazan 1212) tarihli belge, Numan Paşa'nın Edirne'deki görevini açıklayıcı niteliktedir. Buna göre, Dağlı eşkıyasından Emincik adlı şakinin başına topladığı şahıslar ile Plevne ve Lofça arasında kale-

¹⁵ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyancılar (1791-1808)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s.48.

¹⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Türk Tarih Kurumu Yayını, İstanbul 1942.

¹⁷ Kaptan-ı deryâ Küçük Hüseyin Paşa, 1 Aralık 1797 tarihinde Vidin'e serasker olarak tayin edilmiştir. Bkz. Nejat Göyünç, "Küçük Hüseyin Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.7; J. H. Mordtmann, "Hüseyin Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 5/1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, s.655; Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyancılar*, s.57.

¹⁸ 1 İstanbul mimarî zirâ' 75,8 cm.'dir.

¹⁹ BOA, HAT. (*Hatt-ı Hümayûn Tasnifi*) nr. 57544 / 29.Z.1210.

²⁰ BOA, C.AS. nr. 32816 / 8.N.1212.

ye kapanıp istihkâma çekildiği haber alındığından, bu eşkiyanın idam ve yok edilmesi işinin mîrimîrân sıfatıyla Numan Paşa'ya verildiği ve kendisinin mesul tutulduğu görülmektedir²¹. Tarihçi Ahmed Cevdet Paşa da eserinde, Numan Bey'in; Halep valisi Mustafa Paşa, Bozok mutasarrıfı Cebbarzâde Süleyman Bey ve Aydın muhassılı Kara Osmanzâde Hasan Ağa adlı âyânlara ait askerlerin başbuğu olarak Emincik'in üzerine gittiğinden bahsetmektedir²². Emincik adlı eşkiya, Pazvandoğlu Osman'ın adamlarındandır. Belgede Numan Bey'in mîrimîrân olarak anılması, onun bu tarihte mîrimîrânlık pâyesine yükseldiğini göstermektedir. 18. yüzyılda Anadolu'daki eyâletlerin çoğunun yöneticileri, bölgenin önde gelenlerinden atanan mîrimîrânlardır. Bunların kendi bölgelerinde mütesellimlik, cephelerde de başbuğluk ve seraskerlik yapmaları gelenekleşmiştir. Başarılı olanlara vezirlik rütbesi verilerek ödüllendirilmişler, başarısız olanlardan ise mîrimîrânlık rütbesi geri alınarak cezalandırılmışlardır.

Numan Bey'in askerî alandaki faaliyetleri sadece seferlere katılmakla sınırlı değildir. Sefer görevi dışındaki süreçte âyânlık yaptığı sahada, çeşitli meseleleri içeren askerî işleri de yürütmüştür. Âyânların, taşrada bir dönem serdar ve voyvoda gibi askerî unvanlarla çalışmış olan ve daha sonra bu unvanlarını kötüye kullanmaları nedeniyle öldürülenlerin terekesini tespit ettirmekte görevli olduklarını, Numan Bey'in başkente gönderdiği evraktan görmek mümkündür. Bilecik'te Ak Mescid mahallesinde oturan Sefer Beşe oğlu Hacı Ömer, haydutluğu ve halka yaptığı zulmü nedeniyle öldürülmüştür. Kendisinden kalan mallarının ve eşyasının varisleri varsa onlara paylaşılması, yoksa devlet hazinesine aktarılması işi Numan Bey'den istenmiştir. Numan Bey, mübaşiri Bostanî Abdi Ağa'yı bu işin halledilmesi için Bilecik'e göndermiştir. Bilecik kazası kadısı başkanlığında yapılan inceleme sonrasında, varis olarak Hacı Ömer'in karısı ve çocuklarının bulunduğu, eşyası ve alacakları ile birlikte 44.576 kuruş terekesinin olduğu, bu paradan masraflar ve borçlar çıkarıldığında eşi, bir oğlu ve dört kızına kalan mirasın 20.596 kuruş 26 para olduğu tespit edilmiştir. Yine Numan Bey'den, Bilecik kazasına bağlı Küplü köyünde oturan ve bir dönem voyvodalık yapmış olan haydutluğu ve zulmü ile meşhur Kalyoncu Mustafa adlı kişinin öldürülmesi ile kendisinden kalan malları, eşyası, çiftliği ve arazisinin tespit edilmesi istenmiştir. Bu emir sonrasında yapılan araştırma ile Mustafa'nın hazineye aktarılacak mirasının olmadığı tespit edilmiştir²³. Numan Bey'in yukarıda belirtilen iki şahıs ile ilgili başkente gönderdiği evrak sonrasında kendisine bu iki

²¹ BOA, C.AS. nr. 51219 / 28.N.1212.

²² Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Cilt 6, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1303, s.251.

²³ BOA, C.ML. (*Cevdet Tasnifi, Maliye*) nr. 3057 / 21.M.1211.

şahsın vereselerinin sahiplerine verilmesi kararını gösteren bir hüküm gönderilmiştir²⁴.

Nisan 1801 tarihinde Numan Bey'in devlet tarafından şu şekilde uyarılmış olması, bir başka görevini de göstermektedir: “*Sen ki mür-i mîrânsın, bir müddetten beri Bursa, Gemlik, İnegöl ve sâir kazalarda zuhur eden eşkıya ve haramzâdelerin yakalanması işi sana ve sâir memura ferman olunmuş iken, bu işe hiç vaktini harcamadın*”. Bu şakiler Osman ve Deli Balta adlı kişilerdir. Bursa mütesellimi İsmail'in takibinde olan bu kişilerden Osman'ın güpegündüz yaralı olarak yordakçıları ile firar ettiği, İnegöl taraflarına gittiği bilinmektedir. Yenişehir köyü civarında kendisine bağlı eşkıya ile Osmanlı askerleri çatışmaya girdikten sonra, Osman ve Deli Balta'nın İnegöl kazasına bağlı Çavuş karyesine vardığı, buradan beygirlere binerek Hamza Bey köyünde bulunan Emin Bey'in konağına sığındıkları tespit edilmiştir. Emin Bey'in ise bu şakileri alıp Kulaca karyesindeki Numan Bey'in konağına ulaştırdığı haber alındığından, bu iki eşkıyanın iki gün içinde merkezden sevk edilen mübaşir vasıtasıyla İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir²⁵. Aynı yılın Mayıs ayına gelindiğinde Deli Balta'nın hala yakalanmadığı ve İstanbul'a teslim edilmediği, bir başka şaki olan eski Şile serdarıyla birlikte Gemlik kazasına bağlı Kumla köyü ve civarında haydutluk yaptıkları görülmektedir. Devlet yönetimi, bu şahısların yakalanıp idam edilerek kesik başlarının İstanbul'a gönderilmesini Numan Bey'e yeni bir hükümle emretmektedir²⁶. Aslında Mudanya ve Gemlik kadıları, eşkıyaların yakalanması konusunda İnegöllü Numan Bey'in ve Bursa mütesellimi Hacı İsmail Ağa'nın ağır davrandıklarını halkın şikâyetleri doğrultusunda daha önceden başkente bildirmişlerdir. Bursa halkı bu ağır davranışın sebebini, her iki devlet adamının büyük çiftliklere sahip olması ve bu çiftlikleri eşkıyanın yakma ihtimalinden korkmaları ile açıklamaktadır.

Numan Bey'in Gemlik Tersâne Eminliği

1770 senesinde Rusların Baltık denizinden yola çıkıp, Cebelitarık Boğazını geçerek Akdeniz'e ulaşması ve Osmanlı donanması ile muharebeye başlayıp Çeşme limanındaki Osmanlı donanmasını ateş kayıkları ile yakması vakası, Osmanlı yönetiminin deniz kuvvetlerinde ıslah çalışmalarına başlamasında etken olan en önemli olaydır. Bu amaçla 1775 yılında Tersâne Mühendishâne-

²⁴ BOA, C.ML nr. 20645 / 29.S.1211.

²⁵ BOA, C.DH. nr. 1445 / 10.Z.1215.

²⁶ BOA, C.ZB. nr. 2574 / 29.Z.1215.

si²⁷ oluşturulmuş ve bu teşkilat Osmanlı donanmasını yenileştirmek amacıyla hizmet vermiştir. Fransız Bonneval'in 1784'te kendi hükümetine gönderdiği rapor, bu tarihlerde henüz Osmanlı donanmasının güçsüzlüğüne dikkat çekmektedir²⁸. Tersâne ve donanmanın tanzim ve ıslahı, ancak 7 Nisan 1789 tarihinde III. Selim'in tahta geçmesinden sonra, onun girişimleri ile planlı bir şekilde devlet politikası haline gelmiştir. III. Selim'in isteği ile hazırlanan ve kendisine sunulan ıslahat lâyhalarında, donanmanın ve tersâne işlerinin ıslah edilmesi gerektiğine dair görüşler bulunmaktadır²⁹. O da bu konuda, bozulan tersâne kurallarını yeniden belirleyen bir tersâne nizamnâmesi ve donanmada görevli personel için de ayrıca bir nizamnâme hazırlatmıştır. İdarî alanda yapılan bu ıslahatlar, III. Selim'in 10 Mart 1792 tarihinde Küçük Hüseyin Paşa'yı vezâret rütbesiyle kaptan-ı derya makamına getirmesi ile hız kazanmıştır³⁰. Görevi süresince yabancı teknisyenlerin yardımı ile Osmanlı donanmasını ve tersânelerini Avrupa ayarında ıslah etmeye çalışan Hüseyin Paşa, modern Osmanlı denizciliğinin kurucusu sayılmıştır³¹. Ayrıca Ege denizinde korsanlık faaliyetlerini de durdurmayı başaran ve Mısır'dan Fransızların çıkarılmasında etkili olan Hüseyin Paşa, padişahın takdirini kazanmış ve 1803 yılında vefat etmiştir³².

III. Selim döneminde denizcilik alanında yapılan bu yenilikler sırasında, Osmanlı donanmasına gemi inşa eden tersâneler; İstanbul, Bodrum, Gemlik, Çanakkale, Midilli, Sinop, Rodos, Karadeniz Ereğlisi, Limni, Kıbrıs, Kemer, Kalas, Silistre ve Sohum gibi deniz kenarı yerleşim birimlerinde bulunmaktadır³³. Bu tersânelerde 1789-1796 yılları arasında toplam 45 parça gemi inşa edilmiş, 1801 yılına gelindiğinde inşa edilen gemi sayısı 61'e çıkarılmıştır³⁴. III. Selim döneminde denizcilik faaliyetlerinin bir ayağını Gemlik tersânesi oluşturmaktadır. İşte Gemlik tersânesinde 1791 yılından başlayarak 1805 yılına kadar

²⁷ Kemal Beydilli, "Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s.514.

²⁸ Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hat-ı Hümayunları*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.63-66.

²⁹ Enver Ziya Karal, "Osmanlı Tarihine Dair Vesikalar", *Belleten*, Cilt IV, Sayı 14-15, 1940, ss.175-189.

³⁰ Nejat Göyünç, "Küçük Hüseyin Paşa", s.6.

³¹ Nejat Göyünç, "Kapudan-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, II, 3-4, 1952, ss.35-50; İdris Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, Küre Yayınları, İstanbul 2007, s.57.

³² J. H. Mordtmann, "Hüseyin Paşa", s.654; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, Cilt II, s.218.

³³ Enver Ziya Karal, "Selim III Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar", *Tarih Vesikaları Dergisi*, 3, 1941, s.204vd.

³⁴ Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985, s.50, 53.

inşa edilen gemilerin yapım işinde, bu çalışmanın konusunu oluşturan İnegöllü Numan Bey önemli hizmetler vermiştir. Gemlik tersânesi ve bu tersâne de bir dönem hizmet vermiş Numan Bey ile ilgili bilgiler, bazı incelemelerde sadece birer cümle veya paragrafla ifade edilmektedir³⁵. Bu nedenle bu çalışmada arşivlerden elde edilerek ortaya konulan veriler, bu konuyu belirli bir düzeyde aydınlatacak niteliktedir.

Numan Bey'in tersâne işlerinde görevlendirilmesinin bir yönü tanınmış bir âyân olması ile ilgili iken, diğer yönü Gemlik tersânesinde yapılan gemilerde kullanılan ve en çok ihtiyaç duyulan malzeme olan kerestenin İnegöl ve Domanıç taraflarından temin edilmesi ile ilgilidir. Numan Bey'in İnegöl'ün Kulaca köyünden oluşu, bu sahalardan kereste teminini kolaylaştıracağı düşünülmüştür. Gemilerde bulunan direklerin üzerinde yelken açmak ve işaret bayrağı çekmek için yatay olarak bağlanmış seren direkleri, bir dönem İnegöl ve civarındaki ormanlardan temin edilmiştir. Ayrıca gemi direklerinde kullanılan çam ağaçları ve kürek yapımında kullanılan gürgen ağaçları da bu coğrafyada yer almaktadır. 19. yüzyılda İnegöl'de su değirmeniyle çalışan hızarlar (bıçkılar) mevcuttur ve bu aletlerle tahta kaşık, sandal küreği, gemi küreği ve çeşitli alanlarda kullanılmak üzere biçilmiş tahta üretimi yapılmaktadır. Bu durum, bugün İnegöl'de var olan gelişmiş mobilya sanayinin kökenlerinin nereden geldiğini gösterir mahiyettedir.

Tutrakan muharebelerindeki mertlik ve kahramanlıkları sebebiyle, kendisine hassa silahşoru pâyesinin verildiği belirtilen Numan Bey'in gemi inşası işleri ile meşguliyeti de, bu dönemden itibaren başlar. Numan Bey 1791 senesinde, Gemlik'te Osmanlı donanması için kalyon³⁶ inşa ettirilmesi amacıyla tersâne emini olarak göreve getirilmiştir. Tersâne emini, tersânenin malî işlerini yürütmek, inşa edilen gemiler için malzeme temin etmek ve gemilerin mühimmâtını kaptanlara teslim etmek gibi işlerde sorumludur. Tersâne emini, yaptığı bu işleri defterlere kaydederek suretlerini kaptan paşaya ve baş muhasebeciye vermektedir³⁷. Numan Bey tersâne emini olarak bu ilk görevinde 57 zirâ' (43,2 metre) uzunluğunda bir kalyon inşa ettirmiş ve bu kalyonu 26 hafta zarfında, diğer bir ifadeyle yaklaşık altı ay gibi kısa bir sürede tamamlamıştır. Gemi, Zilka'de ayı-

³⁵ Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan İslahât Hareketleri*, s.51.

³⁶ Büyük harp gemileridir, iki veya üç ambarlı tipleri mevcuttur ve her bir ambarında bir sıra top dizilmiştir. Bu gemilerde atış için 900-1000 arasında top mermisi bulunurdu.

³⁷ Tersâne emini hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.33vd.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.425-426.

nın on sekizinci günü (19 Temmuz 1791) saat on birde törenle denize indirilmiştir. Bu bilgilerin yer aldığı kaptan-ı derya takririnin padişahlık makamına iletilmesi sonrasında, takririn üst kısmına “*Pek güzel, Allah mübarek eylesin, amn (onun) yerine bir başkası kurulmak lâzımdır. Kapudan Paşa’ya tenbih ile tertib ettirip kurdursun*” cümlelerinden oluşan taltif ve tasdik yapılmıştır³⁸. Bu ifadeler padişahlık makamının bu tarihlerde donanma yapımına verdiği önemi gösterir mahiyettedir.

Nitekim bu takdir sonrasında Gemlik tersânesinde hemen yeni bir fırkateyn³⁹ inşasına başlanmıştır. Fırkateynle ilgili ilk kayıtlarda geminin uzunluğu 51 zirâ‘ (38,7 metre) olarak belirtilirken, aynı gemi için diğer kayıtlarda 53 zirâ‘lık (40,1 metre) bir uzunluk ifade edilmektedir. Bu durum geminin uzunluğundaki plan değişikliğinden kaynaklanabileceği gibi, belgedeki hatalı yazımdan da kaynaklanabilir. Bu gemi için gerekli kerestenin; Kocaeli ve Hudâvendigâr sancaklarına bağlı olan Pazarköy, Yalakabad, Gemlik, Yenişehir, Yarhisar, Pazarcık, İnegöl, Mudanya, Lefke, Domaniç, Gölpazarı, Taraklı, Göynük, Söğüd, Miha- lıç, Kirmasti ve sâir kazalardan kesilmesi, nakli ve tedariki hususunda kereste emini olarak Numan Bey memur tayin edilmiştir. Kerestenin temini için bazı kazalardan baltacı ve arabalar elde edilmesi de gerekmiştir. Bursa ve civarındaki kazalar bu kerestenin temini konusunda hisselerine düşeni yapmak zorunda olmalarına rağmen, Bursa halkı Gemlik’teki tersânede üretilecek gemiler için sürekli olarak kereste temin etmeleri yükümlülüğünü kabul etmek istememiştir. Osmanlı yönetimi ise, İstanbul’a yakın ve güvenilir bir yer olması, sahasının genişliği, kereste kesilecek dağlara yakınlığı, denizinin hemen derinleşmesi gibi faktörlere bağlı olarak, Gemlik’in gemi inşası ve geminin denize indirilmesi hususunda en uygun mahal olduğunu düşünmektedir⁴⁰. Bu amaçla bölge halkının şikâyetlerini bastırmaya çalışan kararlar çıkarılsa da, bu duruma itiraz eden birçok eylemle karşılaşmıştır. Harmanlık kazasının âyânı Kara Veys kereste temin etme yükümlülüğünü kabul etmeyerek; “cedid fâide icâd etmeyiniz” sözleriyle muhalefet etmiş, bu durumun başka kazalarda da ihtilale sebep olacağı düşüncesiyle kendisi hakkında idam kararı çıkarılmıştır⁴¹. Aynı şekilde Bursa’da Kayserili oğlu Mustafa adlı biri, Numan Bey hakkında şayialar çıkararak halkı galeyana getirmiş ve bu suçun karşılığında 1793 yılında Magosa’ya sürülerek kalebind cezasına çarptırılmıştır⁴². 53 zirâ‘ (40,1 metre) uzunluğundaki bu fırka-

³⁸ BOA, HAT. nr. 11025 / 29.Z.1205.

³⁹ Fırkateyn için bakınız. İdris Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, Bilge Yayın, İstanbul, 2005, s. 228vd.

⁴⁰ BOA, HAT. nr. 9706/B / 29.Za.1205.

⁴¹ BOA, HAT. nr. 8775 / 14.R.1206.

⁴² BOA, C.ÇB. nr. 2103 / 19.C.1207.

teynin inşası için 1791 yılının Aralık ayında kereste teminine başlanmasına rağmen, Şubat 1794 tarihinde geminin denize indirilme zamanın yaklaştığı, ancak hala bitirilemediği görülmektedir. Şüphesiz yukarıda belirtilen sorunların bu gecikmeye etkisi olmalıdır. Gemlik tersânesinde inşa olunan 53 zirâ'lık (40,1 metre) firkateyn için Numan Bey'in 4176 parça çeşitli cinslerden oluşan kereste toplattığı, bu kerestenin kesimi ve nakli için 15.736 kuruş harcama bedelinin çıktığı, bu bedel için Numan Bey'e ilk olarak 7868 kuruş, ardından da 5000 kuruşluk ödenek verildiği, 6 Şubat 1794 (5 Receb 1208) tarihli belgede görülmektedir⁴³.

1794 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti, Gemlik'te gemi yapım işini daha da büyütme amacıyla yeni bir tersâne binası inşasına başlamıştır. Bu iş için dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Osman Ağa bina emini olarak görevlendirilmiştir. Osman Ağa memuriyeti karşılığında nafaka baha olarak devletten yevmiye istemiştir. Konu baş muhasebe dairesine aktarılınca, Gemlik sahasında kalyon inşasına memur Numan Bey'e onar kuruş, Bodrum sahasında kalyon inşasına memur Süleyman Bey'e sekizer kuruş ve Niğbolu kalesi bina emini kapıcıbaşı Selim Ağa'ya dörder kuruş nafaka tayin edildiği kıyas edilerek, Osman Ağa'ya da yevmiye olarak onar kuruş verilmesi kararı alınmıştır⁴⁴. Haziran 1796'da Gemlik tersanesinin bina emini Hacı Emin Efendi'dir ve tersaneye iki yıl önce başlayan çalışmalarla; mahzenler, karakolhâne, demirhâne ve kömürhâne gibi ek yapılar inşa olunmuştur⁴⁵.

Gemlik tersânesinde 1791 yılında bir kalyon ve 1794 yılında bir firkateynin inşasını tamamlayan tersâne emini İnegöllü Numan Bey, Bursa ve civarındaki sahalardan gerek kerestenin kesilmesi, gerek tersâneye nakledilmesi ve gerekse gemilerin hızla inşa edilmesi işlerinde üstün hizmet göstermiştir. Bu sebeple, kaptan-ı derya Küçük Hüseyin Paşa'nın tavsiyesi doğrultusunda, 16 Ağustos 1794 (19 Muharrem 1209) tarihinde kendisine dergâh-ı âli kapıcıbaşlığı rütbesini vermiştir⁴⁶. Aynı sene içerisinde Numan Bey, yine Gemlik tersânesinde 59,5 zirâ' (45,1 metre) uzunluğunda yeni bir kalyonun inşası işine görevlendirilmiştir⁴⁷. 1795 senesine ait bir belgede tersâne emini Numan Bey'in 150 akçelik kapıcıbaşlık yevmiyesi aldığı görülmektedir⁴⁸. Numan Bey'in 59,5 zirâ'lık (45,1 metre) bu kalyonun yapımı için cebehâne-i âmireden aralıklarla ham demir

⁴³ BOA, C.BH. (Cevdet Tasnifi, Bahriye), nr. 9860 / 5.B.1208.

⁴⁴ BOA, C.BH. nr. 5886 / 20.B.1208.

⁴⁵ BOA, C.BH. nr. 1531 / 9.Z.1210.

⁴⁶ BOA, C.DH. nr. 1344 / 19.M.1209.

⁴⁷ BOA, C.BH. nr. 6663 / 13.S.1209.

⁴⁸ BOA, C.BH. nr. 2283 / 29.B.1209.

istememesi konusunda yazdığı belgelerde, kalyonun yapımı için yaklaşık 2800 kantar⁴⁹ ham demir gerekeceğinin hesap edildiği görülmektedir⁵⁰. Bu rakamlara göre bu uzunluktaki bir kalyon için yaklaşık 158 tonluk ham demir harcanmaktadır. Kereste gibi diğer malzemeler ve işçi ücretleri de bu harcamalara eklendiğinde, işin malî boyutunun ağırlığı anlaşılabilir. Nitekim bu kalyonla ilgili 20 Mayıs 1797 (23 Zilka'de 1211) tarihli belgeye göre, kalyonun yapımı için hazineден 63.151,5 kuruş 36 akçenin tahsis edildiği görülmektedir⁵¹. Bu belgeden bir süre önceye kayıtlı 27 Şubat 1797 (29 Şaban 1211) tarihli evrakta, geminin yapımı için tahsis edilen paradan son olarak ödenmesi gereken 15.000 kuruştan ancak 7000 kuruşunun hazinece ödendiği, 8000 kuruşun Numan Bey'e gönderilmediği görülmektedir. Numan Bey kalyon inşasının bitmek üzere olduğunu, 8000 kuruşun gönderilmesi durumunda kalyonun zift, katran ve kereste ihtiyaçlarının giderileceği, marangoz, burgucu, hamal ve sair amelelerin yevmiyelerinin ödeneceğini belirtmektedir⁵². Mayıs 1797 tarihine gelindiğinde kalyonun iki üç ay içerisinde su yüzüne indirileceğini belirten Numan Bey, geminin son ihtiyaçlarını karşılamak için 15.000 kuruşa ihtiyaç olduğunu kaptan-ı derya Hüseyin Paşa'ya bildiriyordu. Kaptan-ı deryanın takrirleri ile bu durum başkente arz olunurken, Çanakkale tersânesinde de hassa silahşorlarından İznikli Osman Bey'in bir kalyon inşa ettirmekle görevli olduğu, onun inşa ettiği kalyonun da, iki üç ay içerisinde denize indirileceği ve 15.000 kuruşa ihtiyacı olduğu belirtilmektedir⁵³. Kalyon inşası sırasında 1795-1796 yıllarında Numan Bey'in, 23,5 zirâ'lık (17,8 metre) iki adet şalope inşası ile de uğraştığı görülmektedir⁵⁴.

Nisan 1798'e gelindiğinde 59,5 zirâ'lık (45,1 metre) kalyonun denize indirilmesine rağmen hala tamamlanamadığı ve gemi inşasının tamamlanması işinin kapıcıbaşı Süleyman Ağa'ya verildiği görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, Dağlı eşkiyasından Emincik adlı şakinin başına topladığı şahıslar ile isyan çıkarması nedeniyle, Numan Bey'in bu isyanı bastırarak kuvvetlerde görevlendirilmiş olması, gemi inşa işinin Süleyman Ağa'ya verilmesine sebep olmuştur. Süleyman Ağa bu göreve yeni getirildiğinden kalyonun Fransız mima-

⁴⁹ 1 kantar 56,443 kilograma eşittir. Bakınız. Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Çev: Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1990, s.33.

⁵⁰ *BOA, C.BH.* nr. 5690 / 11.Za.1209; *C.BH.* nr. 8164 / 6.B.1210.

⁵¹ *BOA, C.BH.* nr. 1773 / 23.Za.1211.

⁵² *BOA, C.BH.* nr. 8751 / 29.Ş.1211.

⁵³ *BOA, C.BH.* nr. 3457 / 25.Za.1211.

⁵⁴ *BOA, C.BH.* nr. 10840 / 4.L.1209; 1409 / 21.B.1210.

rı⁵⁵ ile marangoz, demirci, burgucu ve diğer görevlilerinin günlük ücretlerinin mîrî fiyat üzere mi, yoksa geminin inşa edildiği bölgenin rayici üzere mi ödemesi gerektiğini resmi yazı ile sormaktadır. Ayrıca kalyon inşasının tamamlanması için çalıştırılmak üzere marangoz, burgucu ve sâir amelenin; Tersâne-i âmireden⁵⁶, İznikmid, Karamürsel, Yalakabad, Mudanya, Mihaliç, Bandırma ve sâir kazalardan acilen tedarik ettirilip Gemlik'e gönderilmesini istemektedir. Bu istekler doğrultusunda yapılan müzakere ile hala Gemlik sahasında 12 marangoz, 6 burgucunun görevli olduğu, bunlardan başka 18 marangoz, 6 burgucunun da Süleyman Ağa'nın isteği doğrultusunda görevlendirileceği kararı çıkmıştır. Bu sayıda yer alan 12 marangoz, Gemlik körfezi etrafındaki sahalardan ve Mihaliç'tan, 3 marangoz Mudanya kazasından, 3 marangoz Bandırma kazasından temin edilecektir. 6 burgucu ise Karamürsel ve Kurşunlu kazalarından sağlanacaktır. Tüm bu personelin yevmiyeleri konusunda ise, daha önce Numan Bey'in verdiği kadar yevmiyenin tespit edilip görevlilere verilmesi uygun görülmüştür. Buna göre baş marangoz günlük 35 akçe, diğer marangozlar 30 akçe, şakird olanlar 20 akçe almakta, burgucularda ise usta olanlar günlük 30 akçe, şakirdleri 15 akçe almakta ve kalafatçı ise günlük 30 akçe almaktadırlar. Kapıcıbaşı Süleyman Ağa'nın ise, kalyonun tamamlanmasına gayret gösterdiği, ancak kendisinin iş yaptığı bu havalide yabancı olduğu, akçe işlerinin iradesine muhtaç olduğundan selefi Numan Paşa'ya kıyas olunmayarak, kendisine 8 kuruş yevmiye verilmesi kararı alınmıştır⁵⁷.

1800 yılı içerisinde veya bir yıl öncesinde, Numan Bey yeni bir kalyon inşasına daha başlamıştır. Diğer gemi yapımlarında olduğu gibi bu kalyonun inşası için hazine-i âmire dışında, irâd-ı cedid hazinesinden⁵⁸ ve seferiye akçesi⁵⁹ adıyla toplanan vergiden yararlanılmaktadır. Kalyon inşasına ilişkin kayıttan 300 kantarlık ham demirin istendiği ve ham demirin her kantarının 14 kuruş olduğu tespit edilebilmektedir. Bu rakamın baş muhasebeden gelen evrakta belirtilmesi

⁵⁵ Gemi inşasındaki uzmanlığı herkesçe kabul edilen Fransız gemi mimarı Jacques Balthazard le Brun ile iki asistanı Jean Baptiste Benoit ve Toussaint Petit 1793 yılında Osmanlı hizmetinde çalıştırılmak üzere İstanbul'a getirilmişlerdir. Yabancı uzmanlar konusunda bkz. İdris Bostan, "Osmanlı Bahriyesinin Modernleşmesinde Yabancı Uzmanların Rolü, 1785-1819", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s.207-220; Nejat Göyünç, "Küçük Hüseyin Paşa", s.7. Numan Bey'in yaptırdığı bu ve diğer gemilerin mimarının bu şahıslardan biri olma ihtimali oldukça yüksektir.

⁵⁶ Bakınız. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s.1vd.

⁵⁷ BOA, C.BH. nr. 759 / 2.Za.1212.

⁵⁸ Arzu T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.6.

⁵⁹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s.147.

önemli bir veridir⁶⁰. Kalyonun yapımında kullanılan kerestenin karşılığı olarak devletin çeşitli yerleşim birimlerinden vergi talep etmesi halkın hoşnutsuzluğunu ortaya çıkarmaktadır. Torbalı Göynük kazasından kereste karşılığı olarak 1595 kuruşluk vergi⁶¹ istenmesi sonrasında yaşananlar, bu duruma güzel bir örnektir. 6 Mayıs 1801 (22 Zilhicce 1215) tarihli belgede inşa edilen kalyon için şimdiye kadar 800 kantar ham demir gönderildiği ve 40.000 kuruştan fazla masrafın yapıldığı belirtilmektedir. Kalyon için 6465 kantar değişik cins kerestenin Hudâvendigâr sancağı ve Domaniç taraflarından toplandığı görülmektedir⁶². 4 Mart 1802 (29 Şevval 1216) tarihli belgeye göre kalyon inşası için 10.000 kuruş daha gönderilmiştir⁶³. Numan Bey gemi yapımının yanı sıra, aynı dönemde İstanbul'da, Tersâne-i âmirede inşa edilen gemilerin denize indirilmesinde kullanılan büyük havuzun tamiri hususunda da görevlendirmiştir. Bu göreve göre büyük havuzun kapılarının yenilenmesi için gereken kereste, Gemlik tersânesine bağlı kazalardan kesilip İstanbul'a nakil olunacaktır. Ancak yine Torbalı Göynük kazasına bağlı Mihal Bey vakfı köyleri halkı, hisselerine isabet eden dört kıta kerestenin kesilmesi, ulaştırılması ve 1600 kuruşluk eski borçlarının ödenmesi konusunda muhalefet etmektedirler. Devlet bu tahsilâtın yapılması konusunda zorbalığıyla meşhur olan Bilecik âyâmı Kalyoncu Ali Ağa'yı görevlendirmiştir⁶⁴.

Mayıs 1804 tarihli belgelerde kalyon nazırı Numan Bey'in, istihdam ettiği ameleye para ödeme konusunda yetersiz kaldığı ve bu durumunu ifade etmek için Kaptan Paşa'ya bir yazı gönderdiği görülmektedir. Kaptan Paşa ise konuyu başkente ileterek, daha önce hazine-i âmirece bu gemi için tahsis olunmuş 12.500 kuruşun ve bir miktar ham demirin gönderilmesini arz etmiştir. Bu belgenin alt kısmında kalyonun inşası için o zamana kadar harcanan paralar muhasebeden alınan bilgiler doğrultusunda kaydedilmiştir. Gemi için ilk olarak 7500 kuruşun 15 Kasım 1800 (27 Cemâziyelâhir 1215) tarihinde tahsis edildiğinin kayıtlı olması ilgili kalyonun inşasına bu tarihten biraz önce başlanıldığını göstermektedir. Bu tarihten başlayarak sonraki yıllara ait ödenekler ve şimdi verilecek 12.500 kuruşluk para ile birlikte, kalyon için toplam 75.000 kuruş tahsis edilmiştir. Ayrıca şimdiye kadar irâd-ı cedid mahzeninden ve Tersâne-i âmire mevcudundan 2100 kantar ham demir verilmiş olduğu baş muhasebeden alınan bilgiyle doğrulanmış ve bu yazıda 250 kantar daha verilmesine yönelik

⁶⁰ BOA, C.BH. nr. 5598 / 2.Ca.1215.

⁶¹ BOA, C.BH. nr. 3441 / 19.Ca.1215.

⁶² BOA, C.BH. nr. 1493 / 22.Z.1215.

⁶³ BOA, C.ML. nr. 2394 / 29.L.1216.

⁶⁴ BOA, C.BH. nr. 7030 / 11.M.1219.

izin çıkmıştır⁶⁵. Kalyonun inşası sırasında Bursa kazasından 40 dülger amelesi seçilip Gemlik'e gönderilmesi emredilmiştir. Gönderilecek dülgerlerin ücretleri kalyon-ı hümâyûn nâzırı Numan Bey tarafından ödenecektir. Ancak ilgili emir, halka duyurulunca halk kadılık makamına başvurarak, şehirde 10-15 dülger amelesi olduğunu, onların da Hazret-i Emir camiinde istihdam olunduğunu, geri kalan amelenin ise Bursa'da bir süre önce görülen hastalığa bağlı olarak şehri terk ettiğini dile getirmişlerdir. Ayrıca Bursalılar, şehirde bir süre önce çıkan büyük yangın sebebiyle nice menzil, dükkân, hâne ve hamamın tahrip olduğunu, bunların tamiri ve yapımı için dülger amelesine şiddetli ihtiyaç duyulduğunu, sıkıntı çektiklerini, bu nedenle de istenilen dülger amelesinin af buyrulmasını talep etmişlerdir. Bursa kadısı Hacı Mehmed Salih, halkın bu isteklerini 3 Eylül 1804 (27 Cemâziyelevvel 1219) tarihli bir ilamla başkente iletmiştir. Devlet yönetimi ise, kalyonun hızla tamamlanmasını kesin olarak istediğinden, 40 dülgerden 20'sinin af edildiğini geriye kalan 20 dülgerin kalyonun inşasına katılmak üzere kazadan ihraç ve Gemlik'e ulaştırılmasını 4 Ekim 1804 (28 Cemâziyelâhir 1219) tarihli evrakla bildirmiştir⁶⁶. 5 Mayıs 1805 (5 Safer 1220) tarihli belgeden, Numan Bey'in inşa ettiği kalyonun tamamlanmasına az kaldığı ancak hala para gerektiği anlaşılmaktadır. Bu defa da Tersâne-i âmire hazinesinden 20.000 kuruş pay ayrılması ve ulaştırılması hakkında emir çıkmıştır⁶⁷. Bu kalyon Numan Bey'in inşa ettirdiği son gemidir ve yukarıda da anlatıldığı üzere yapım aşamasında birçok sorunla karşılaşmıştır.

Numan Bey'in Yerel Âyânlarla Mücadeleleri

Numan Bey'in gemi inşa işleri ile uğraşırken bölgedeki bir kısım âyân ile ittifak kurarak başka âyânlara karşı mücadele ettiği, hatta Ramazan ayına denk gelen Şubat 1802 tarihinde Orhangazi-Yenişehir hattında bir âyânlar savaşının dahi yaşandığı görülmektedir. Bu konu 19. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin merkezîyetçi yönetim yapısının ne derece bozulduğunu gösteren ilginç bir vakadır. Savaşın ortaya çıkışı mîrimîrân İnegöllü Numan Bey ile Pazarköy⁶⁸ kazasının Gürle köyünde oturan Halil Ağa adlı âyânın aralarındaki husumetten kaynaklanmaktadır. Bu husumetin nedeni daha önceki bölümde de adları geçen Deli Balta ve Osman adlı iki eşkiyanın yakalanmaları hususunda yaşanan gelişmelere bağlıdır. Alınan emir doğrultusunda bu şakiler Numan Bey tarafından ele geçirilip Esad adlı bir şahsın çiftliğinde tutulmuşlardır. Ancak tam bu sırada

⁶⁵ BOA, C.BH. nr. 3603 / 27.M.1219; C.BH. nr. 6386 / 7.S.1219.

⁶⁶ BOA, C.BH. nr. 959 / 28.C.1219.

⁶⁷ BOA, C.BH. nr. 9280 / 5.S.1220.

⁶⁸ Bursa'nın Orhangazi ilçesi.

Gürleli Halil adlı bir âyânın adamlarıyla birlikte Esad'ın çiftliğini basmasıyla buradaki eşkıyaların kaçmasına sebep olması, Numan Bey ile Halil Ağa'nın birbirlerine düşman olmalarını başlatmıştır. Bu olaydan sonra yaşanan yeni gelişmeler Numan Bey'in intikamını alması için iyi bir fırsat sağlamıştır: Pazarköy kazasına bağlı Cedid köyünden İnce Mehmed adlı âyânın yandaşları ile buldukları bölgede devlet düzenine aykırı davranışları sebebiyle yakalanmaları ve idam edilmeleri hususunda Bursa mütesellimi İsmail Ağa görevlendirilmişti. İsmail Ağa askerleriyle birlikte İnce Mehmed'in üzerine giderken, İnce Mehmed ve yandaşları Numan Bey'e sığınmıştır. İnce Mehmed'in tahrikiyle Numan Bey, Pazarköy kazasından Ağaoglu Hacı Hasan ve biraderi Kurşunlulu Hacı Halil Bey ve Gemiçli Esad Bey adlı âyânlar ve birkaç yüz nefer asker ile birlikte, önce Pazarköy serdarı Emin'in evini basmışlardır. Burada bir gün bir gece çatışma yaşandıktan sonra, Emin Bey bu güçlere karşı dayanamayıp Gürleli Halil Ağa'nın konağına sığınmıştır. Bu durum Numan Bey'in intikamını alması için iyi bir fırsat olmuştur. Numan Bey isimleri az önce zikredilen âyânlarla birlikte Gürle köyüne baskın yapmıştır. Baskın sırasında köydeki kırktan fazla ev ve Sultan Orhan'ın yaptırdığı büyük cami yakılmış, köy halkına ait 800 koyun, 1000 kileden fazla buğday ve arpa ile birçok mal ve eşya gasp edilmiş, Halil'e bağlı olanlardan birçok kişi öldürülmüştür. Üstelik baskını düzenleyen Numan Bey ve yandaşları, yaptıkları davranışların haklılığını göstermek doğrultusunda merkeze yazı yazılması için kaza naibine de baskı uygulamışlardır. Gürleli Halil, bu baskın sırasında mukavemet edemeyip kaçmayı başarmıştır. Numan Bey ve yandaşlarının yaptıkları zulümler Yalakabad (Yalova) kazası muhtarı ve sair âyân ile, Kocaeli mutasarrıfı Vezir Osman Paşa ve Bursa mütesellimi İsmail Ağa tarafından başkente bildirilince, Numan Bey'in askerlerinin geri çekilmesi ve köyde asayişin temini için Bursa mütesellimi İsmail Ağa görevlendirilmiştir. Ancak İsmail Ağa, Ramazan ayının araya girmesi ile hastalanınca ata binmeye iktidarı kalmamış, eşkıyanın üzerine gitmeyi bayram sonrasına bırakmıştır. Gürle köyü dışında yakın köylerde de bu harpler nedeniyle hasarların olduğu, bu durumun civar kazalarda da ihtilale sebep olabileceği devletçe düşünülmüştür. Köyün asayişinin sağlanması dışında, köyün yeniden onarılması ve tanzimi işi ile yağma edilen eşyanın geri alınıp sahiplerine iadesi ise, Kocaeli mutasarrıfı Osman Paşa'ya verilmiştir. Numan Bey'in Gürle köyü baskınında Gemlik tersânesinden üç adet top getirttiğinin ve köyü altı gün boyunca top ve tüfekte muhasara ettiğinin bilinmesi, savaşın boyutunu ve bu sırada köyde çıkan yangının sebebinin gösterir mahiyettedir. Numan Bey'e bir an önce askerlerini bölgeden çekmesi ile ilgili emirler gelirken, o da yaptıkları davranışların haklı-

ğını gösteren savunmada bulunmuştur. Bu savunmada elinde Halil Bey'in katli ile ilgili bir emir bulunduğunu belirtmiştir⁶⁹. Sonuçta devlet yönetimi, Numan Bey'in elinde böyle bir emir varsa emir kaydının silinmesini, Halil Bey'den kaza halkının hoşnut olduğunu ve Numan Bey'in bu işten vazgeçmesini, aksi takdirde yaptıklarına pişman ettirileceğini bildirmektedir.

Numan Bey'in Gürle âyânı ile aralarında yaşanan muharebe sonrasında bir başka düşmanı ile mücadeleye girdiği görülmektedir. Bu sefer Numan Bey baskın yapan değil, çiftliği basılan konumdadır. Numan Bey'in mücadeleye giriştiği şahıs Bilecik âyânı kapıcıbaşı Kalyoncu Ali'nin⁷⁰ adamlarından olan Yenişehir âyânı Sarıcazâde Osman Bey'dir. Osman Bey 1804 yılı başlarında Yenişehir âyânlarından Seyyid Mustafa Ağa'yı katlederek, bu şahsa ait malları yağmalamış ve Yenişehir'in yönetimi üzerinde güç kazanmıştır. Elimizdeki belgeye göre Numan Bey ile Osman Bey arasındaki mücadele 20 Temmuz 1803 tarihinden kısa bir süre önce başlamıştır. Sarıcazâde Osman Bey, Numan Bey'e ait Yenişehir kazasına bağlı Toprakocak ve Çardak köylerindeki çiftlikleri uzun bir süre muhasara etmiştir. Bu muhasarada başarılı olarak Numan Bey'in çiftliklerini yakmış, içinde bulunan hayvanları, zahire ürünlerini ve eşyaları yağma etmiştir. Bu olayda devlet Numan Bey'in tarafında hareket ederek, Sarıcazâde Osman'ın saldırılarının durdurulması için Numan Bey'e yardım edilmesi hususunda, Bursa ve Kocaeli mütesellimleri ile Karamürsel, İznik ve Yalova âyânlarına hüküm göndermiştir⁷¹. Başlangıçta yakalanarak idam edilmesi istenilen Sarıcazâde Osman'ın, Nisan 1804 tarihine gelindiğinde Kalyoncu Ali'nin araya girmesi ile fakir halktan ve Numan Bey'in çiftliklerinden gasp ettiği eşya ve zahireyi iade etmek ve bazı şartlara uymak koşuluyla affedildiği görülmektedir⁷². Aslında Kalyoncu Ali de bu olayların bizzat içerisindeydi. Bölgede bulunan arazilerde üretilen buğday ve arpa ile çok sayıda manda ve öküzün Sarıcazâde Osman ve Kalyoncu Ali tarafından zapt edildiği ve sonra sahiplerine geri verildiği görülmektedir⁷³. Neticede, Numan Bey ile Sarıcazâde Osman Bey ve Kalyoncu Ali barıştırılmıştır. Sarıcazâde Osman Bey 1804'ten itibaren 10 yıl süreyle Yenişehir kazasında âyânlık gücünü devam ettirmiş, aşırı vergiler toplayarak halkı bezdirmiştir. Bilecik âyânı kalyoncu Ali ile Pazarköy âyânı Esad Bey'in isyanları sırasın-

⁶⁹ BOA, C.ZB. nr. 1378 / 27.N.1216; C.DH. nr. 1440 / 8.L.1216; C.DH. nr. 1691 / 20.L.1216; C.DH. nr. 6916 / 29.L.1216; C.DH. nr. 3837 / 29.L.1216; C.ADL nr. 788 / 29.Za.1216.

⁷⁰ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, s.131.

⁷¹ BOA, C.ZB. nr. 3112 / 30.Ra.1218; C.ZB. nr. 3023 / 3.Z.1218.

⁷² BOA, C.DH. nr. 13668 / 29.Z.1218.

⁷³ BOA, C.ZB. nr. 2383 / 11 Ca 1219.

da Sarıcazâde Osman Bey, hamisi olan kalyoncu Ali'ye karşı Kocaeli ve Hudâvendigâr sancakları mutasarrıfı Vezir Aziz Ahmed Paşa'nın yanında yer almıştır. Ancak Ahmed Paşa bir süre sonra, Sarıcazâde Osman Bey'in Yenişehir'de yaptığı zulümleri görerak başkentten idamı emrini almayı başarmıştır. Bunun haberini alan Sarıcazâde Osman'ın Bolu ve Çankırı taraflarına kaçtığı ve sonunda yakalanarak 1813 yılı sonlarında idam edildiği bilinmektedir.

Numan Bey'in Son Yılları ve Çocukları

17 Ekim 1813 (21 Şevval 1228) tarihli belgede Numan Bey'in Ruscuk ve Yergöğü kaleleri bina emini görevinde bulunduğu görülmektedir⁷⁴. Ruscuk kalesi Tuna nehrinin güney kıyısında, Yergöğü kalesi ise Tuna nehrinin kuzey kıyısında karşılıklı olarak kurulmuş mevkiilerdir. Muhtemelen bu kaleler Dağlı isyanları sırasında tahrip edildiği için tamir edilmektedir. Bu iki kalenin yapımı ve onarımı için 11 yük 28.921 kuruşluk keşif bedeli tespit edilmiştir. Kalelerin inşasında kullanılmak üzere Rumeli kazalarından; 1400 nefer çeşitli amele, 270 adet öküz arabası, 34.787 adet değişik cinslerden oluşan kereste, 7800 çeki odun ve 230 araba ruze çubuğu istenmektedir. Eflak ve Boğdan taraflarından ise; 1200 cerahor⁷⁵, 150 adet araba ve 50 kireççi amelesi istenmektedir. Kalelerin dışında kazık ağaç kakılarak yapılan burç ve siperlerde kullanılan şeranbu (şeranpu) ağaçları, Boğdan taraflarından ve Rumeli kazalarından temin edilmiştir. Kalelerin yapımında kullanılan kereste ve kiriş ağaçları ise, Hezargrad (Razgrad) dağlarından kesilip tedarik edilmiştir. Numan Bey kalelerin tamiri için devletten belirli aralıklarla para isterken, çoğu zaman kendi sermayesini daha sonra devletten temin etmek üzere kullanmıştır. Numan Bey'in bu kalelerin tamiri işleri ile Haziran 1815 tarihinde hala uğraştığı görülmektedir⁷⁶. Ancak bu tarihten kısa bir süre sonra yine 1815 yılında görevden alınarak Limni adasına ikâmete memur edilmiş ve bir süre sonra affedilip İstanbul'a gelmiştir. Temmuz 1817'de İstanbul'da ölmüş ve Haydarpaşa'da Ayrılık çeşmesi mevkiinde bir zamanlar var olan mezarlığa gömülmüştür.

Numan Bey'in kaç çocuğu olduğunu kaynaklardan tespit etmek pek mümkün değilse de, kayıtlarda geçen Abidin Bey, Abdurrahman Bey, Mehmed Bey ve Ömer Bey adında dört çocuğuna dair verilere ulaşılmıştır. Bu dört oğlun da devlet kademesinde önemli işlerde buldukları görülmektedir. Abidin Bey'in kale tezkireciliği yaptığı, Abdurrahman Bey'in İstanbul'daki yalısında ahlaksız

⁷⁴ BOA, C.AS. nr. 12717 / 21.L.1228.

⁷⁵ Osmanlı ordusunda ücretle çalışan Hristiyan işçidir.

⁷⁶ BOA, C.AS. nr. 7489 / 25.R.1230; C.AS. nr. 17368 / 26.C.1230.

kadınlarla birlikte olması sebebiyle Magosa'ya kalebind edildiği bilinmektedir⁷⁷. Mehmed Bey babasından yaklaşık dört ay sonra vefat etmiştir⁷⁸. Ömer Bey'in hikâyesi ise daha geniş ve hayret vericidir. 1799 yılında Ömer Bey, etrafına topladığı askerler ile İnegöl ve civarında eşkıyalık faaliyetlerine başlamış, kendi akrabalarından olan Derviş Paşazâde Ahmed Bey'i haksız yere öldürmüş, ardından kendi babası olan Numan Bey'in evini muhasara dahi etmiştir. Osmanlı yönetimi bu haberi alınca Ömer Bey'in yakalanması ve cezalandırılması için Kocaeli sancağı muhafızı Seyyid Hüseyin Paşa'yı görevlendirilmiştir. Bu haberi alan Ömer Bey muhasaradan vazgeçerek kayıplara karışmıştır. Ömer Bey'in hanımı ve çocukları İnegöl kadısına giderek Ömer Bey'in firar içinde olması sebebiyle, kendilerinin her yönden perişan halde bulduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca Ömer Bey'in ıslah-ı nefis ettiğini bildirmişler ve İnegöl kazasında oturmamak üzere kendisinin af edilmesini devletten istemişlerdir⁷⁹. Neticede bu istekler başkente ulaştırılmış ve Ömer Bey 1800 yılında af edilmiştir⁸⁰. 1809 yılında Ömer Bey'in birkaç yüz süvari ve piyade askerleri ile orduda görevli olduğu görülmektedir⁸¹.

Numan Bey'in hayatı, faaliyetleri ve mücadelelerinin incelenmesi ile elde edilen veriler, sened-i ittifaka giden süreç içerisinde Osmanlı taşrasında merkezîyetçi yapının ne durumda olduğunu gösterir bir mahiyettedir. Numan Bey'in yerel âyanlarla geçen mücadelelerin anlatıldığı kısımda belirtilen olaylar, Osmanlı Devleti'nin merkezîyetçi idare yapısının güçlü olduğu klasik dönemde görülseydi, birbiriyle mücadeleye giren şahısların hepsi muhtemelen ağır cezalara çarptırılmış olurlardı. Ancak bu anlatımlarda cami, ev ve çiftlik yakının veya halkın malını, hayvanını ve erzağını zapt edenin af edilebildiği, idam kararı çıkarılanların ise kolayca ele geçirilemediği görülmektedir.

Bu araştırma, III. Selim zamanında başlayan donanma teşkilatının yenilenmesi organizasyonunda bir âyanın rolünü ve taşra halkının yükümlülüklerini içermektedir. Ancak Numan Bey'in dışında, onun mensup olduğu Derviş Paşa sülâlesinin Hudâvendigâr sancağındaki nüfuzu da ayrıca incelenmeye muhtaç görünmektedir.

⁷⁷ Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel No: 4521, III, 152.

⁷⁸ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, Cilt IV, s.572.

⁷⁹ BOA, C.DH. nr. 11475 / 3.Ra.1215.

⁸⁰ Atilla Çetin, "Bursa Ayanlar Savaşı", *Bursa Araştırmaları*, Sayı 17, 2007, ss.45-47.

⁸¹ BOA, C.AS. nr. 20100 / 27.C.1224.

